

О. М. Гурова (Харків)

УДК 811.161.2'[28+373]

НОМІНАЦІЇ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ „СТАРИЙ ЧОЛОВІК” В
УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (*дід* та інші)

Виокремлення в межах різних мов лексико-семантичних груп на позначення вікових періодів життя людини та їх лінгвістичний аналіз надзвичайно важливий для з'ясування етнічно маркованих конститuentів національної мовної картини світу, основних параметрів аксіологізацій образу людини в національних лінгвокультурних просторах, визначення особливостей називання різних вікових категорій, виявлення специфіки мотивацій тих чи тих лексем тощо. Предметом нашого аналізу є номінації зі значенням „старий чоловік” в українській мові: *дід*, *батько*, *стрий*, *бабай* та деякі інші. Іншу численну групу назв на позначення старого чоловіка висвітлено в статті „Концептуальна репрезентація уявлень про старість в українському лінгвокультурному просторі: базові характеристики”. Завдання статті полягають у тому, щоб розглянути семантичну поліфонію номінації *дід* та деяких інших, семантично пов'язаних із нею, схарактеризувати їхню експресивну семантику, визначити їхню значущість для ціннісно-семантичної категоризації світу. Джерелами фактичного матеріалу є тлумачні словники української мови, діалектні словники, етнографічні збірники, статті. Усього до аналізу залучено 11 головних номінацій та 75 похідних (фонетичних, словотвірних та морфологічних варіантів), вилучених із зазначених джерел методом суцільної вибірки.

На позначення старих чоловіків в українській мові вживають такі слова: *дедь*, *дидь*, *дед*, *дід*, *дідо*, *тідо*, *дзядзьо*, *дз'ідз'о*, *д'едушка*, *д'идушка*, *дідусийко*, *дідух*, *дідуха*, *дз'адз'о*, *дідунько*, *дидейко*, *дидойко*, *дидечко*, *дідунечко*, *дідеско*, *дідора*, *дидура*, *дідура*, *дидуга*, *дідуга*, *дидуген*, *дідета*, *дзідзяйко*, *дзядзюра*, *дідига*, *дідиско*, *дідіще*, *дідовета*, *дідора*, *дідоха*, *дідуган*, *дідула*, *дідулиско*, *дідуло*, *дідуля*, *дідунько*, *дідуха*, *дідушиско*, *дідуньо*, *д'ідун'о*, *дідок*, *дідик*, *дідуньо*, *дідочко*, *дзядзюньо*, *дідунцьо*, *дідусенько*, *дідусик*, *дідунь*, *дідичок*, *дідочок*, *дідунечко*, *дідусь*, *дідусик*, *дідусьо*, *дідусечко*, *дідонько*, *дідик*, *дюдьо*, *дядик*, *дзяд*, *ветеран*, *стрий*, *уїко*, *вуйко*, *батько*, *батьо*, *батусь*, *батуньо*, *батусьо*, *батенько*, *батечко*, *батонько*, *батіночко*, *батя*, *стрийко*, *моїшул*, *бабай*, *тата*, *псалник*, *папаша*.

Назва *дід* та похідні від неї мають особливу лінгвокультурну, словотвірну та пізнавальну значущість. Як відзначає В. Колесов, „при первісному ладі, коли „старий” був і зрілим, і першим, старечо слабого чоловіка називали словом *д'ідь* – це один із предків, яким поклонялись та яких шанували, або батько батьків, якому морально в усьому підкорялися” [Колесов 1986: 89 – 90]. „Дід – східнослов'янський термін спорідненості, одне з ключових слів у словнику народної культури, особливо в міфології, демонології, астрономії й метеорології, календарі,

народному праві. Дід означає не лише „дідусь”, „старик”, але й „жебрак”, „покійник”, у множині – „предки”, „духи предків”, „тіні на стіні”; уживається в парі зі словом *баба*, замінюється дериватами від основи *стар-*” [Седакова 1999: 41]. Про культурну значущість постаті діда та функціонально-словотвірну спроможність лінгвокультуреми *дід* в українській народній культурі свідчить те, що „дід” є призмою, крізь яку здійснюється пізнавально-побутова, міфологічна, обрядова, аксіологічна концептуалізація світу. Це виявляється в семантичній поліфонії слова *дід*: „предок; патріарх; мудрець; родоначальник; старійшина роду” [Войтович 2002: 153]; „батьків або материн батько” [Жайворонок 2006: 186; Седакова 1999: 41; СУМ (XVI – XVII) IX: 5; Корзонюк 1987: 110; СБГ I: 219; СУЯ 1907: 389; СЗПГ I: 134]; „чоловік похилого віку” [Жайворонок 2006: 187; Седакова 1999: 41; СУМ (XVI – XVII) IX: 5; Корзонюк 1987: 110; СУЯ 1907: 389; СБГ I: 219; СЗПГ I: 134]; „чоловік тітки” [СБГ I: 218]; „покійник” [Седакова 1999: 41]; „старець” [Жайворонок 2006: 187]; „бідний чоловік, жебрак” [Седакова 1999: 41; СУМ (XVI – XVII) IX: 5; Корзонюк 1987: 110; СБГ I: 219; СУЯ 1907: 389; СБГ: 96; СЗПГ I: 134; НРС: 110]; „тільки мн. Люди минулих поколінь; предки, пращури” [Жайворонок 2006: 187; Седакова 1999: 41; СУМ (XVI – XVII) IX: 5; СУЯ 1907: 389]; „духи предків” [Седакова 1999: 41]; „людина, яка має магичні знання, вміє лікувати, ворожити” [Седакова 1999: 41]; „міхоноша в колядників” [СЗПГ I: 134]; „сторож (у садку, на баштані та ін.)”; „опудало на городах, баштані (солом’яний, баштанний дід)” [Жайворонок 2006: 187; СУЯ 1907: 389; СЗПГ I: 134]; „пробка (чіп) із соломи” [Жайворонок 2006: 188]; „гніт, просякнутий залишками від перечищення воску” [Жайворонок 2006: 188]; „сніп очерету або соломи, який використовували для загороди або обшивки стінок куреня, стін хати тощо” [Жайворонок 2006: 188]; „частина кросен, що затримує переднє воротило з полотном (те саме, що *песик* у ткацькому станку)” [СУЯ 1907: 389; СБГ I: 219]; „складова частина „віялок” [СБГ I: 219]; „дитяча забава” [СБГ I: 218]; „народний танок” [Жайворонок 2006: 187]; „старовинна народна страва, приготовлена з борошна і пшона (різновид лемішки)” [Жайворонок 2006: 187; Седакова 1999: 41]; „іній від морозу” [СЗПГ I: 134]; „лопух” [СЗПГ I: 134]; „качан кукурудзи, густо оброслий кукурудзяними рильцями” [СБГ: 96]; „тільки в множині – зв’язані попарно качани кукурудзи, що висять у гуцульських хатах під образами як прикраса” [Жайворонок 2006: 187]; „ритуальний (обрядовий) сніп соломи, трави або очерету (трав’яний дід), складений так, що половина вершками в один бік, а половина – в другий” [Там само: 187]; „сніп вівса, що стоїть у хаті під час різдвяних свят” [Онишк: 218]; „невеликий сніпок злакових, що ставили на Різдво у центральний куток хати” [СБГ: 96]; „солома або сіно, що стелять у хатах під Різдво Христове” [Жайворонок 2006: 188; Седакова 1999: 41; СБГ I: 219]; „ритуальний сніп (святочний дід) жита або пшениці, який ставлять у Святвечір на покуті під образами” [Жайворонок 2006: 188].

Слово *did*, що належить до індоєвропейської лексики, на сьогодні немає однозначної етимології, а різні версії його походження наведені в ряді етимологічних словників [ЭСРЯ I: 494; ЭССЯ IV: 227; ЕСУМ II: 86; ИЭССРЯ I: 237]. За Етимологічним словником слов'янських мов, *did* – це „назва спорідненості, у структурному відношенні – редуплікація, що нагадує давні звукокомплекси **baba*, **tata*, **mama*, але суттєво відрізняється від них низкою, вочевидь, більш пізніх особливостей, а власне: частковий, стертий характер редуплікації (**dē-d-ъ*), формалізація граматичного роду (-o- основа, при морфологічно нейтральній у плані граматичного роду -a- основі слов'янських **tata*, **tata*, **baba*), особливий вокалізм -ē-. Можна говорити про експресивність утворення” [ЭССЯ IV: 228]. Про використання редуплікації в давніх мовах як засобу експресії ведуть мову чимало лінгвістів, тому думка про експресивний характер етимологічної семантики давнього „дід” видається небезпідставною. Широке й розлоге поле експресем із коренем -*did*- (зі зменшеною або пестливою оцінкою: *д'ідусь*, *д'едушка*, *д'идушка*, *дідусійко*, *дідунько*, *дидейко*, *дидойко*, *дидечко*, *дідунечко*, *дідуньо*, *д'ідун'о*, *дідок*, *дідуньо*, *дідочко*, *дідунцьо*, *дідусенько*, *дідусик*, *дідичок*, *дідочок*, *дідунечко*, *дідусь*, *дідусик*, *дідусьо*, *дідусечко*, *дідонько*, *дідик*, *дідуля*, *дідунько*, *дідунь*; зі згрубілою або зневажливою оцінкою: *дідух*, *дідуха*, *дідора*, *дидура*, *дідора*, *дидуга*, *дідуга*, *дидуген*, *дідета*, *дідита*, *дідиско*, *дідище*, *дідовега*, *дідоха*, *дідуган*, *дідула*, *дідуліско*, *дідуло*, *дідуха*, *дідушіско*, *дідеско*; із дитячого мовлення: *дюдьо*), які формують аксіологічну семантику відповідного форманта національної мовної картини світу, припустимо розглядати як збереження й вираження словотвірними засобами української мови етимологічної пам'яті про експресивний характер первісного значення слова *did*.

Номінаціями, що вживаються в переносному значенні й належать до лексико-семантичної підгрупи „старі люди”, є назви *батько*, *тато*, *папаша*, *дядько*. Коли вживають слово *батько* [СУЯ 1907: 34], значення „вік людини” може виникати внаслідок нейтралізації семи „батько”, що також простежується в суфіксальних утвореннях із семантикою зменшуваності (*батусь* [Там само: 23], *батуньо* [Там само: 23], *батусьо* [Там само: 23], *батенько* [Там само: 22], *батечко* [Там само: 22], *батонько* [Там само: 23], *б'атіночко* [Там само: 23]) та форм *батьо* [Там само: 34] і *б'атя* [Там само: 34] із семантикою зменшуваності та ласкавості як шанобливе звертання до літньої особи. Як молодіжний жаргонізм зі схвальною оцінкою на позначення шанованої людини старшого віку вживають слово *т'ато* [Ставицька 2005: 318]. Ця ж лексема зафіксована серед арготизмів вояцтва УПА [АУВ: 167], вона позначає сотенного. До назв із семантикою „шанована людина старшого віку” відносимо й лексему *дядько* (із помітою „застаріле”), уживану на позначення особи (звичайно унтер-офіцера), якій доручали навчання новобранців у царській армії [СУМ II: 450]. Таке використання слів *дядько*, *батько*, *тато* (або *папаша* [МДСЦС(X) II: 44]), що набувають

здатності позначати стару людину або досвідчену старшу людину, можна пояснити різними, хоч і пов'язаними між собою причинами. Так, в українській лінгвокультурній традиції батько (або старші родичі чоловічої статі) відіграють важливу роль у вихованні та навчанні дітей, зокрема синів, які, своєю чергою, слухаються й поважають його. Якщо ж ідеться про звертання до старої людини, то лінгвокультурні механізми використання слова *батько* – „старший чоловік” (шанобливо) – відображають давньослов'янську систему стосунків у роді, за якої всіх старших чоловіків незалежно від кровних зв'язків молодше покоління вважало за своїх батьків. Як відзначає А. Бурячок, „у північних та південно-східних говорах розглядана назва (*батько*) засвідчується при звертанні до старшого чоловіка на знак поваги” [Бурячок 2004: 22]. Така ж функціонально-семантична спеціалізація характеризує вживання цього слова й у загальноновживаній мові [СУМ I: 113]. В українській мові слова *дядько*, *вуйко*, *стрий*, окрім спорідненості (брат батька або матері; чоловік тітки; брат діда або баби), уживають і на позначення старшого за віком чоловіка (*стрий* [Павлюк 2003: 700], *стрий*, *стрийко* [СБГ: 526], незнайомого – *уйко*, *вуйко* [Павлюк 2003: 705], звичайно при шанобливому звертанні – *вуй*, *вуйко* [СУМ I: 785], розмовні *дядя*, *дядько*, рідше *дядьо*, пестливе *дядечко* [СУМ II: 450], *дядько*, *дядюшка* [СУЯ 1907: 462], зменшене й пестливе *дядечко* [Там само: 461]), старого гуцула (*стрий* [Павлюк 2003: 700]), дідуся (*стрий* [СБГ: 526]), дорослого чоловіка (розмовні *дядя*, *дядько*, рідше *дядьо*, пестливе *дядечко* [СУМ II: 450], згрубілі *дядіна*, *дядюра* [СЗПГ I: 148]), чоловіка середніх літ (*дядько*, *дядюшка* [СУЯ 1907: 462], зменшене й пестливе *дядечко* [Там само: 462]), *дядко*, *дядя*, *дядьо* [СУЯ I (II): 865 – 866]. Слова *дядько*, *вуйко*, *стрий* належать до індоєвропейської та слов'янської термінології спорідненості й відзначені семантичною близькістю (див. [Трубачев 1959: 68 – 71, 80 – 86]). Усі вони за своєю семантикою є шанобливими звертаннями й зберігають відбитки давніх стосунків у роді, коли всіх старших за віком чоловіків уважали своїми родичами. Серед наведених вище назв у сучасній українській мові найуживанішою є *дядько*: у південно-західних говорах української мови (у яких фіксуємо такі лексеми, як *вуйко* і *стрий*) відбувається „процес нівеляції давньої складної системи бокових ліній спорідненості, унаслідок чого назви *стрийко* (*стрий*) та *вуйко* замінюються однією загальною – *дядько*” [Бурячок 2004: 85].

До назв осіб чоловічої статі лексико-семантичної підгрупи „старі люди” належать такі запозичення: *мошул* [СБГ: 299], що в українській мові рідко вживається на позначення рідного діда або дідуся взагалі (з молдавської й румунської мов; молдавське *мош* і румунське *тош* у значенні „дідусь” походять із дунайської латині, до якої ввійшли з дакомізієвських говорів (пор. алб. *motshëm* „старий”) [ЕСУМ III: 526]. Українська арготична лексика містить запозичену з новогрецької мови назву *іорий* (*йорий*), що означає „старий” [АСС: 142; АУЛ: 23], з

російської арготичної мови – *бабай* „старик” [РАС: 64], яка, своєю чергою, була запозичена з турецької (османської), чагатайської (староузбецької) мов *babà*, що означає „батько, дід” [ЭСРЯ I: 99].

В основу номінації *псалник* (*псал* + *ник*) [Ставицька 2005: 413] на позначення старого діда покладена така ознака, як виконання „дідами” (мандрівними музикантами, старцями, жебраками) псалмів. Жаргонні назви *пахан*, *вуркаган* (*уркаган*) й арготизм *кындер* на позначення злодія об’єднані семою „похилий вік, старий”, яка ототожнюється з набутим досвідом, авторитетним і почесним статусом людини певного оточення. Так, у кримінальній жаргонній лексиці слово *пахан* позначає почесного злодія похилого віку [Там само: 249 – 250]; *вуркаган* (*уркаган*) – це літній, досвідчений злодій, який має авторитет у злочинному світі; зухвалий злодій, професіонал [Там само: 97]; *кындер* – старий злодій [ЛПТА: 325]. Інші значення слова *пахан* (крим., тюр. Ватажок злочинної групи; інтел., журн., політ.; ірон. Можновладець, авторитетна посадова особа. // зневажл. Політичний можновладець, чия діяльність оцінюється як злочинна) уже не містять вказівку на вік людини й об’єднані семою „статусності”. Як зазначає автор словника, *пахан* – це слово офенської мови, яке має значення „хазяїн, власник будинку” та етимологічно пов’язане з російським словом *пахарь* [Ставицька 2005: 249 – 250]; *вуркаган* (*уркаган*) „з рос.: первісно – „той, хто робить уроки, тобто арештант”, а потім в оточенні злочинного світу на свободі – „той, хто побував у місцях позбавлення волі й набув тюремного досвіду”, звідси – „зухвалий злочинець”. За іншою версією – з поволзько-татарської (казанської) мови: *urlagan* – „крадений” [Там само: 97].

Лексико-семантична підгрупа за значенням „старий чоловік” у сучасній українській мові представлена численними назвами й утворює структуру, ключову роль в організації якої відіграє давнє за походженням слово *дід*. Експресивність похідних із коренем *-дід-* припустимо розглядати як збереження етимологічної пам’яті слова та її вербалізації засобами української мови. Слово *дід* є знаком національної культури, що виходить далеко за межі родинної лексики й охоплює широкі фрагменти явищ дійсності. Важливу роль у конституюванні аналізованої підгрупи відіграють вторинні номінації на кшталт *батько*, *тато*, *стрий*, *дядько* та ін., розвиток значення яких „старий чоловік” детермінують лінгвальні й екстралінгвальні чинники.

Базові характеристики та семантичні акценти називання старого чоловіка надалі можуть бути конкретизовані з урахуванням результатів аналізу номінацій із затемненою внутрішньою формою: *гребенастий*, *гребун* [Ставицька 2005: 413], *зейд* [Там само: 413], *шмед*, *шкред* [АЧП: 14], *зун* [Ставицька 2005: 413], *лебій* [АСС: 147].

Література

АСС – Горбач О. Арго слобожанських сліпців „невлів” / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 136 – 148; **АУВ** – Горбач О. Арго українських вояків / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 138 – 173; **АУЛ** – Горбач О. Арго українських лірників / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 5 – 44; **АЧП** – Горбач О. Арго чернігівських прошаків і лірників / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 1 – 14; **Бурячок 2004** – Бурячок А. А. Назви спорідненості і свояцтва в українській мові / А. А. Бурячок. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 150 с.; **Войтович 2002** – Войтович В. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.; **ЕСУМ II** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Т. 2 : Д – Копці / уклад. : Р. В. Болдирев та ін. – К. : Наук. думка, 1985. – 571 с.; **ЕСУМ III** – Етимологічний словник української мови : в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні ; редкол. О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. – Т. 3 : Кора – М / уклад. : Р. В. Болдирев та ін. – К. : Наук. думка, 1989. – 552 с.; **Жайворонок 2006** – Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : слов.-довід. / Віталій Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.; **ИЭССРЯ I** – Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка : в 2 т. – 3-е изд., стер. – Т. 1 : А – Панотомима / Павел Яковлевич Черных. – М. : Рус. яз, 1999. – 560 с.; **ІСУЯ I (II)** – Историчний словник українського язика / за ред. проф. Є. Тимченка. – Т. I (А – Ж), зошит II (Г – Ж). – Х. – К. : Укр. рад. енцикл., 1932. – 420 с.; **Колесов 1986** – Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / Владимир Викторович Колесов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1986. – 312 с.; **Корзонюк 1987** – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : зб. наук. пр. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62 – 267; **ЛПТА** – Горбач О. Львівські проступницько-тюремницькі арготизми (до 1930-их років) / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук. – Мюнхен, 1993. – С. 296 – 326; **МДСЦС(X) II** – Сагаровський А. А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) / А. А. Сагаровський. – Вип. 2. Оварійка – Ящур'ячий / А. А. Сагаровський. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. – 312 с.; **НРС** – Шило Г. Ф. Наддністрянський регіональний словник / Гаврило Шило. – Л. : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 288 с.; **Павлюк 2003** – Павлюк М. Українські говори Румунії / Микола Павлюк, Іван Робчук. – Едмонтон – Л. – Нью-Йорк – Торонто : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. – 784 + XVI с. – (Сер. „Діалектологічна скриня”); **РАС** – Горбач О. Русские арготические системы / О. Горбач // Зібрані статті І. Арго на Україні. – Фотопередрук.

– Мюнхен, 1993. – С. 63 – 82; **СБГ** – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.; **СБГ I** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / М. Й. Онишкевич. – Ч. 1 (А – Н). – К. : Наук. думка, 1984. – 496 с.; **Седакова 1999** – Седакова І. А. Дед / І. А. Седакова // Славянские древности : этнолингв. слов. : в 5 т. / под общ. ред. Н. И. Толстого. – Т. 2 : Д – К. – М. : Междунар. отношения, 1999. – С. 41 – 43; **СЗПГ I** – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. – Т. 1. А – Н / Григорій Аркушин. – Луцьк : РВВ „Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – XXIV + 354 с.; **Ставицька 2005** – Ставицька Л. Український жаргон : слов. Містить близько 4070 слів і понад 700 стійких словосполучень / Леся Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 496 с.; **СУМ (XVI – XVII) IX** – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / НАНУ; Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича – Вип. 9 (Д – З). – Л., 2002. – 256 с.; **СУМ I** – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. – Т. 1 : А – В / уклад. : А. А. Бурячок та ін. – К. : Наук. думка, 1970. – 801 с.; **СУМ II** – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. – Т. 2 : Г – Ж / уклад. : А. П. Білоштан та ін. – К. : Наук. думка, 1971. – 550 с.; **СУЯ 1907** – Словарь украинского языка / за ред. Б. Грінченка; збр. ред. журн. „Кіевская Старина”; упорядкув. з дод. власного матеріалу, Борис Грінченко. – Т. I (А – Ж). – К. : АН УРСР, 1958 – 496 с.; **Трубачев 1959** – Трубачев О. Н. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя / О. Н. Трубачев; отв. ред. проф. С. Б. Бернштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – 212 с.; **ЭСРЯ I** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / М. Фасмер; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева; под ред. и с предисл. Б. А. Ларина. – 2-е изд., стер. – Т. 1 (А – Д). – М. : Прогресс, 1986. – 576 с.; **ЭССЯ IV** – Этимологический словарь славянских языков (праславянский лексический фонд) / под ред. чл.-кор. АН СССР О. Н. Трубачева. – Вып. 4 (*čaběnitī–*děl'a). – М. : Наука, 1977. – 235 с.

Гурова О. М. Номінації зі значенням „старий чоловік” в українській мові (дід та інші)

Статтю присвячено розгляду номінацій зі значенням „старий чоловік” в українській мові, що репрезентовані такими назвами, як *дід*, *батько*, *тато*, *стрий* та ін. З'ясовано особливості семантичної поліфонії аналізованих назв, розглянуто їхню значущість для ціннісно-семантичної категоризації світу та функціональну роль у побудові окремих фрагментів національної мовної картини світу, зауважено історичну тяглість експресивної семантики номінації *дід* та її похідних. Визначено специфіку вираження значення „старий чоловік” у діалектній лексиці, молодіжному жаргоні. Виявлено лінгвокультурні детермінанти

використання номінацій на позначення чоловіка в переносному значенні. З'ясовано особливості вторинної аксіологізації семантики індоєвропеїзма *did*, наведено численні похідні з коренем *-did-*. Розглянуто особливості семантичних перетворень номінацій *батько, тато, папаша, дядько* при їх переносному вживанні й розвиткові значення „старий чоловік”. Зроблено спробу пояснити лінгвокультурні детермінанти шанобливого вживання окремих номінацій до старих чоловіків.

Ключові слова: номінація, семантика, лексика, значення, лексико-семантична підгрупа, вік людини.

Гурова О. М. Номинации со значением „старый мужчина” в украинском языке (*did* и другие)

В статье рассматриваются номинации со значением „старый мужчина” в украинском языке, которые представлены такими названиями, как *did, батько, тато, стрий* и прочие; выявляются особенности семантической полифонии анализируемых названий; определяются их значимость для ценностно-семантической категоризации мира и функциональная роль в построении отдельных фрагментов национальной языковой картины мира; отмечается историческая протяженность экспрессивной семантики номинации *did* и ее производных. В статье определяется специфика выражения значения „старый мужчина” в диалектной лексике, молодежном жаргоне; выявляются лингвокультурные детерминанты использования вторичных номинаций, обозначающих мужчину, особенности вторичной аксиологизации семантики индоєвропеїзма *did*; приводятся многочисленные производные с корнем *-did-*; рассматриваются особенности семантических преобразований номинаций *батько, тато, папаша, дядько* при их переносном употреблении и развитии значения „старый мужчина”. В статье объясняются лингвокультурные детерминанты почтительного употребления отдельных номинаций к старым мужчинам.

Ключевые слова: номинация, семантика, лексика, значение, лексико-семантическая подгруппа, возраст человека.

Hurova O. M. Nominations of meaning „old man” in Ukrainian language (*did* and others)

The article considers nominations of meaning „old man” in Ukrainian language, which represented such names as *did, батько, тато, стрий* and others. The composition, structure and semantics' features of nominations, that belongs to the lexical-semantic subgroup „old people” are determined. The features of conceptual representation of notions about oldness in Ukrainian linguistic-cultural space are considered. It is noticed that swingeing majority of constituents of analysable sub-group is marked expressive character. The features of semantic polyphony of titles are analyzed, reviewed their significance for the value-semantic categorization of the world and functional

role in the construction of individual fragments of the national language picture of the world, observed a historical continuity of an expressive semantic of a category *did* and its derivatives. The specificity of the expression of meaning „old man” in dialect lexis and youth lingo is defined. The article also reveals linguistic-cultural determinants of use nominations for the designation of a man in a figurative sense. The features of secondary axiologization of semantics of the Indo-European word *did* are found, also are shown numerous derivatives of the root *-did-*, which are an important formants of national language of the world. The features of semantic changes of nominations *батько, тато, папаша, дядько* are in their figurative meaning and in development of the using of meaning „old man”. An attempt to explain the linguistic-cultural determinants of respectful usage of certain nominations to old men is undertaken.

Key words: nomination, semantics, lexis, meaning, lexical-semantic subgroup, age of the person.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2013 р.

Прийнято до друку 27.12.2013 р.

Рецензент – к. філол. н., доц. Должикова Т. І.

Р. А. Трифонов, Ю. С. Коваленко (Харків)

УДК 811.161.2'367.7

НОМІНАТИВНІ ОДИНИЦІ З КОМПОНЕНТОМ *БІЗНЕС-*: СТРУКТУРНІ Й СЕМАНТИЧНІ АСПЕКТИ

У медіатекстах останніх років спостерігаємо появу великої кількості номінативних одиниць із написанням через дефіс, де іменник у препозиції до іншого іменника виконує функцію означення (*інтернет-, секс-, піар-, бізнес-, офіс-, фітнес-* і багато подібних). Такі номінативи привертають увагу мовознавців як специфічна риса доби, проте однастайності в підході до їх кваліфікації та вивчення не спостерігаємо, особливо в застосуванні термінології. У різних роботах, як ми покажемо нижче, ці конструкти називають композитами, юстапозитами, словами з прикладкою тощо. Тому для сучасної лінгвоукраїністики важливим стає визначення статусу таких одиниць: це складні слова чи словосполучення?

Активізація одиниць зазначеного типу, безперечно, спричинена впливом англійської мови. У ній іменник стає означенням без зміни форми, лише з огляду на розташування. Водночас у тих сполуках, які в українській мові пишуть через дефіс (*бізнес-програма, бізнес-ланч* і под.), англійська мова засвідчує їх окреме написання (*business program, business lunch*), що пов'язано, за Н. Поповою, з аналітичним характером